

41. XVI. yüzyıl tezkire müelliflerinin gözünden Cem Sultan**Halis AYDIN¹****Süleyman Anıl TOMBAK²**

APA: Aydın, H. & Tombak, S. A. (2022). XVI. yüzyıl tezkire müelliflerinin gözünden Cem Sultan. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 661-676. DOI: 10.29000/rumelide.1193049.

Öz

Osmanlı tarihine adını altın harflerle yazdırmış ve İstanbul'u fehtetmesinin yanında mesaisini ülkesini önemli imaretlerle âbâd etmek için harcamış Fatih Sultan Mehmet Han'ın üç oğlundan en küçüğü olan Cem Sultan, küçük yaşından itibaren devrin önde gelen lala ve hocalarından terbiyesini alarak kendisini geliştirmiş bir şahsiyettir. Cem Sultan, Konya sancağında defterdar, nişancı gibi memuriyetlere edebiyatla uğraşan kişileri getirmeye özen gösteren yapısı sayesinde kendi etrafında bir edebiyat çevresi edinmiştir. Kendisinin edebiyata olan ilgisi onun maharetli bir şair olarak yetişmesini sağlamıştır. Bu durum sebebiyle XVI. yüzyıl tezkirelerinde sultanın şairliğiyle ilgili değerlendirmeler de bulunur. XVI. yüzyıldaki bütün tezkirecilerin ortak noktası sultanın şairlikte kabiliyetli ve maharetli oluşudur. Aşık Çelebi, Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Latîfi, Sehî Bey ve Beyani tezkirelerinde sultanın yaşam öyküsünün yanında şairliği de bahis konusu olurken Gelibolulu Âli'nin *Kühül'-ahbar'*ının tezkire kısmında yaşam öyküsünden bahsedilmez. Belirtilen tezkirelerde Cem Sultan'ın, Bâyezîd ile girdiği taht mücadelesi ve bu mücadelede başarısız olduğu aktarılır. Ahdî'nin tezkiresinde ise Cem Sultan bulunmamaktadır. Bu makalede XVI. yüzyıl tezkirelerinden hareketle Cem Sultan ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler; padişahla ilgili kullanılan başlıklar, saltanatının nasıl geçtiği, hamilikleri, verilen şiir örneklerinde bulunan odak unsuru, şairin biyografisinde kullanılan kelime kadrosu, sultanın ön plana çıkarılan özelliği, verilen şiir örneklerinin adeti ve içeriği, sultanın mahlasının sunum şekli, bilgilerin aktarılış sırası gibi bilgileri ihtiva etmektedir.

Anahtar kelimeler: Cem Sultan, tezkire, şiir, XVI. yüzyıl

Cem Sultan from the eyes of sixteenth century tezkire authors**Abstract**

Cem Sultan, the youngest of the three sons of Mehmet the Conqueror, who had his name written in golden letters in Ottoman history and spent his time in worshipping his country with important soup kitchens besides conquering Istanbul, is a person who has improved himself by getting his education from the leading tulips and teachers of the period since he was a young age. While Cem Sultan was in the sanjak of Konya, he gained a literary circle around himself thanks to his structure that took care to bring people dealing with literature, such as treasurer and gunner. His interest in literature enabled him to grow up as a skilful poet. Because of this situation, XVI. There are also evaluations of the Sultan's poetry in the tazkiras of the 19th century. XVI. The common point of all tezkires in the 19th

¹ Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Kütahya, Türkiye), aydinhalis01@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9382-1507 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 11.09.2022-kabul tarihi: 20.10.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1193049]

² Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Kütahya, Türkiye), s.aniltombak@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0663-2239

century is that the Sultan was talented and skilful in poetry. In the biographies of Âşık Çelebi, Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Latîfî, Sehî Bey, and Beyani, the life story of the Sultan is not mentioned in the biographies of Kühü'l-ahbar, while his poetry is also mentioned as well as the life story of the Sultan. In the mentioned biographies, it is stated that Cem Sultan's struggle for the throne with Bâyezîd and that he was unsuccessful in this struggle. There is no Cem Sultan in Ahdi's biographies. In this article, XVI. Based on the 17th century biographies, evaluations were made about Cem Sultan. These evaluations are; It contains information such as the titles used about the sultan, how his reign was passed, his patronage, the focal element in the poem samples, the vocabulary used in the poet's biography, the feature of the sultan, the tradition and content of the given poem samples, the presentation style of the sultan's pseudonym, the order of transfer of information.

Keywords: Cem Sultan, Tazkira, Poem, 16th century

Giriş

Cem Sultan, Osmanlı sarayında yetişmiş, karakterini hanedan yaşam tarzıyla biçimlendirmiş bir şehzadedir. Talihsiz ve fırtınalı yaşamında vatanına, devletine ve dinine olan bağlılığını kaybetmeyen Sultan, bu sebeple Türk milletinin gönlünde özel bir yere ulaşmıştır (Engin, 2006: 1). Cem Sultan, İstanbul fatihi Fatih Sultan Mehmet'in üç oğlundan en küçük olanıdır. Cem Sultana Fransızlar "Zizim" adını vermişlerdir (Bülbül, 2004: 1). Daha küçük yaşlarındayken dönemin önde gelen hocalarından eğitimini alan sultan, şaire ve şiire önem veren bir profil çizmektedir. Zaten kendisinin önemli memuriyetlere edebiyatla uğraşan kişileri getirdiği bilinmektedir. Hatta bu şairler "Cem şairleri" olarak da anılırlar (Bülbül, 2004: 4). Şiire ve şaire bu kadar önem veren bir sultanın edebiyat tarihinin önemli kaynaklarından olan tezkirelerde bulunması şaşılacak bir durum değildir.

Cem Sultan'ın Arapça, Farsça ve Türkçeye hâkim olduğu ve şiir yazarken bu üç dilin imkanlarından da faydalandığı görülür. Ancak genel itibariyle sultanın Türkçe söyleyişe önem verdiği ve özellikle redifleri tercih ederken Türkçe kelimeler kullandığı müşahade edilir.

Cem Sultan ve II. Bâyezîd arasındaki taht mücadelesi bütün tezkirelerde kendisine az çok yer edinmiştir. Bu mücadele Fatih Sultan Mehmet'in son zamanlarına doğru açık bir şekilde kendini gösterir. Fâtih'in vefatından sonra her iki şehzadeye de elçi gönderilir. II. Bâyezîd'e gönderilen elçi kendisine ulaşırken Cem'e gönderilen elçi yolda öldürülür. Cem, babasının vefatını öğrendiğinde II. Bâyezîd tahta çıkmıştır. Cem Sultan, bu durumu kabullenemeyip XVI. yüzyıldaki neredeyse bütün tezkirelere konu olan o mücadelesine başlamıştır. Tezkirelerde ekseriyetle Cem Sultan'ın taht mücadelesi ve bu mücadelesindeki durumları anlatılır. Bunların yanında diğer bir odak unsuru sultanın şairliğidir. Sultanın şairliği noktasındaki ortak kanaat onun şiir yazmada maharetli olduğudur.

XVI. yüzyıl tezkireleri içerisinde Cem Sultan'ın biyografisine en çok yer veren tezkire Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-şu'ârâ* adlı eseridir. İkinci sırada ise Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin tezkiresi gelir. Yazarlar Cem Sultan'ın yaşam öyküsünden bahsederken tarihî olaylara da ışık tutmuşlardır. XVI. yüzyıl tezkireleri içerisinde Gelibolulu Âli'nin sadece Cem Sultan'ın şairliğinden bahsettiği, taht mücadelesine ise hiç temas etmediği görülmüştür.

Çalışma üç bölümden müteşekkildir. İlk bölümde yaşam öyküsünün şekil özellikleri verilir. Bu bölümde sultan için kullanılan başlıklar; sultanın mahlasının sunum şekilleri, biyografiye başlama usulleri, bilgilerin aktarılış sırası ve biyografide bulunan şiirlerdir. İkinci bölümde ise sultanın biyografik

özellikleri bulunmaktadır. Burada sultanın doğumu, ölümü, hâmilîği, yardımseverliği, eğitimi ve bilgisi, saltanatı, yaratılışı ve son olarak şairliği üzerinde durulmuştur. Son bölüm ise odak unsurlarına ayrılmıştır. Burada ise sultanın ön plana çıkartılan özelliği, sultan için örnek olarak verilen şiir parçalarının odak unsuru ve sultanın örnek olarak verilen şiirlerinin muhtevası ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

1. Biyografinin Şekil Özellikleri

1.1. Sultan Cem İçin Kullanılan Başlıklar

16. yüzyılda kaleme alınan tezkireler içerisinde Sultan Cem için çeşitli başlıkların kullanıldığı görülmüştür. Sekiz tabakaya ayırdığı ve her tabakada ele alacağı şairlerin sınıf ve sınırını, o tabaka başına koyduğu bölümle izah eden Sehî Bey, Sultan Cem'e ikinci tabakada yer vermiştir. Tezkirenin "Tabaka-i Düvvüm" adını taşıyan ikinci tabakasında yer alan Sultan Cem için "Merhum Sultan Cem rahmetu'llâhi aleyh" başlığı kullanılmıştır (İpekten vd, 2018: 13).

Dönem tezkireleri içerisinde en sade başlıklar Âşık Çelebi ve Beyânî'ye aittir. Çelebi, tezkiresine "Cem Sultan" (Kılıç, 2018: 2012) olarak başlamış, Beyânî ise "Zikr-i Şehzâde Sultân Cem" (Sungurhan, 2018: 12) başlığı tezkireye giriş yapmıştır.

Gelibolulu Âî ve Latîfi diğer müelliflerden farklı olarak şehzadelerin isimlerinin önünde tanımlayıcı ifadeler kullanmışlardır. Âî, Sultan Cem'i II. Bâyezîd Dönemi Şairleri bölümünde değerlendirmiş ve biyografiyi "Ve Ammâ's-Su'arâ ve'l-Bülegâ'ül-Mâdihûn li Tilke'd-Devleti'l-Uzmâ" başlığı ile başlatmıştır (İsen, 2017: 68). Latîfi ise "Der-Zikr-i Melik-i Mülk-i Bekâ Merhûm ve Magfûr Sultan Cem" başlığını kullanmıştır (Canım, 2018: 101).

Sehî Bey ve Latîfi tezkireleri Cem Sultan'ın ölümünden sonra kaleme alındığı için başlıklarda "merhum" ifadesine yer verildiği görülmektedir.

1.2. Biyografiye Başlama Usulleri

16. yüzyıl tezkire müellifleri Cem Sultan'ın biyografisine başlarken farklı yollar tercih etmişlerdir. Sehî Bey, Cem Sultan'ın Sultan Bâyezîd'in küçük kardeşi olduğunu ve babası Fatih Sultan Mehmet öldükten sonra Bursa'ya gelerek kendi adına hutbe okutup ve sikke bastırıldığını ifade ederek tezkireye başlamıştır.

Sultân Bâyezîd'ün kiçi karındaşudur. Karaman vilâyetinde Çelebi Sultan ile babaları Sultân Mehmed fevt olup Karamandan Bursa'ya gelüp kendi adına hutbe okudup sikke yazdurdı (İpekten, 2018: 18).

Gelibolulu Âî ve Âşık Çelebi tezkireye başlangıç açısından birbirlerine yakın ifadeler söylemişlerdir. Her iki müellif de kısa bir girişle Cem Sultan'ın Sultan Bâyezîd'in kardeşi olduğunu ifade edip tezkireye giriş yapmışlardır.

Vâsıta-i 'ıkd-ı saltanat-ı Osmanıyye, fatih-i Kostantıniyye Sultan Mehmed-i merhûmun ferzend-i mihteri ve Sultan Bâyezîd'ün büyük birâderidür (Kılıç, 2018: 212).

Sultân Bâyezîd Hânun birâder-i kihteridür (İsen, 2017: 68).

Latîfi, tezkiresine Cem Sultan'a övgü ile başlar. Cem Sultan'ın şiir söyleme sanatında (şî'r-gûy) mevcut bütün şehzadelerin en üstünü olduğunu ifade eder.

Magfûr u sa'îd merhûm-ı şehîd sâbîku'z-zîkr olan Sultân Bâyezîd'ün birâder-i kihteri ve şî'r-gûyîhkda şehzâdegân-ı 'izâmün mihter ü bihteridür (Canım, 2018: 101).

Kınalı-zâde Hasan Çelebi tezkiresinin giriş kısmında Arapça Farsça kelime ve terkiplerin yoğun olarak kullanıldığı bir giriş söz konusudur.

Biri dahî evvel-i Şehzâde-i Cem-haşem menba'-ı müriyyet ü kerem şehensâh-ı diyem ü şiyem ü vâlâ-himem nûr-ı dîde-i şehîr-yârî nevr-i şecere-i kâmkârî câmi'-i kemâlât u ma'arif bedr-i lâmi'-i şerâ'if-i letâ'if olan şehîr-yâr-ı ferhunde-dem Hazret-i Sultân Cem'dür (Sungurhan, 2018: 154).

Beyânî tezkiresinde ise Sultan Cem'in kardeşi Bâyezîd ile taht mücadelesine girdiği ve kardeşiyle yaptığı savaşı kaybetmesi sonucu Mısır'a iltica etmesi hadisesi zikredilerek tezkireye giriş yapılmıştır.

Hudâvendigâr-ı merkûmun ferzend-i ercûmend-i mihteridür. Sa'âdet-i cihânbanî ve devlet-i kâmrânî bir birâder-i kihteri Sultân Bâyezîd Hâna erzân oldukda cem'-i asker idüp tahtgâha azm ve Burusaya karîb bir yerde mübâşeret-i rezm itdükde vehle-i ûlâda askeri perîşân kendi girîzân olup sultân-ı Mısra ilticâ eylemişdür (Sungurhan, 2017: 12).

1.3. Bilgilerin Aktarılış Sırası

İncelenen tezkirelerde Cem Sultan'a ait bilgilerin aktarılış sırasında aşağı yukarı aynı sıralama takip edildiği görülmüştür. Bazı tezkireler konuyu detaylı olarak ele alırken bazıları oldukça yüzeysel olarak Cem Sultan'ı anlatmışlardır. Örneğin Âşık Çelebi tezkiresi Cem Sultan'dan bahseden tezkireler içerisinde en detaylı olanıdır. Bu tezkirede Cem Sultan biyografisi, İstanbul fatihi olan Fatih Sultan Mehmet'in küçük kardeşi olduğu ile başlamış ardından onun şeceresi verilmiş ve Konya'daki şehzadeliğinden bahsedilmiştir. Bunların yanı sıra Cem Sultan'ın şiir yönünde kabiliyetli olduğu ve Sultan Mehmet'e muammalar söylediği ayrıca zikredilir. İlgili maddenin sonunda ise Cem Sultan'ın zehirli bir ustura ile traş edilip şehit edildiği bununla beraber yokluk içinde vefat ettiği ve taziyesinin zorlukla Bursa Muradiye camii civarına defnedildiği belirtilerek tezkire sonlandırılır.

Beyânî tezkiresinde ise yine Cem Sultan'ın şeceresi verilir. Sultan Bâyezîd'in küçük oğlu olduğu ve sultan olmadığı için abisi ile savaşa girdiği belirtilir. Savaşta yenilen Cem Sultan Mısır sultanına iltica eder. Akabinde hac vazifesini yerine getiren Cem Sultan Rodos kalesinde vefat eder. Âşık Çelebi tezkiresinde olduğu gibi Cem Sultan'ın şiir yazmada mâhir biri olduğundan bahsedilir.

Gelibolulu Âlî tezkiresinde ise önceki iki tezkirede olduğu gibi Sultan Bâyezîd'in küçük kardeşi olduğundan bahsedilir. Ardından üç beyit ile şiirlerinden örnekler verilip sultanın nazımdaki kabiliyetinden bahsedilir.

Sehî Bey tezkiresinde Cem Sultan'ın klişe bir şekilde şeceresinden bahsedilir. Bunun ardından sözü uzatmayan Sehî Bey, kardeşi Bâyezîd ile giriştikleri taht mücadelesi aktarılır. Cenkte yenilen Cem, Arap diyarına kaçır ve oradayken hac vazifesini yerine getirir. Yurt dışında ömrünü tamamlar ve cenazesi Bursa'ya defnedilir. Son olarak sultanın şairlik kudretinden bahsedilerek biyografi sonlandırılır.

Latîfi tezkiresinde durum biraz değişir. Klasik şecere bilgilerinden sonra diğer tezkirelerden farklı olarak sultanın tahta olan arzusundan bahsedilir. Bazı vezir ve devlet adamlarının kışkırtmalarıyla kardeşine isyan ettiği bahsedilir. Akabinde başarısız olan Cem Sultan Rum'a sığınır orada vefat eder. Tezkireye göre içler acısı bir ömür süren Cem Sultan'ın yaşam öyküsü Osmanlı tarih kitaplarında bahsedilecek niteliktedir. Biyografi son olarak kardeşi Bâyezîd ile karşılıklı şiir yazışmalarından bahsedilerek bitirilir.

Kınalı-zâde Hasan Çelebi tezkiresinde diğer tezkirelerde görüldüğü gibi standart bir şecere bildirimini yapılır. Devamında Bursa civarında kardeşi ile birlikte girdiği savaş anlatılır. Bu savaştan mağlup olarak ayrılan Cem Sultan, mağlubiyetin ardından Mısır'a sığınır ve kafası zehirli bir jiletle tıraş edilerek şehit edilir. Uzun uğraşlar sonucunda cenazesi İslam ülkesinde olan Bursa'da defnedilir. Son olarak şiirlerinden örneklerle biyografi sonlandırılır.

Görüldüğü üzere incelenen tezkirelerde ortak bir durum göze çarpar. Bu da tezkirelerin tamamının biyografiye başlarken standart bir şekilde Cem Sultan'ın şeceresinin sunulmasıdır. Cem Sultan'ın biyografisi diğer sultan şairlere nispetle oldukça kısa kaleme alınmıştır. İçlerinden en detaylısı Âşık Çelebi'nin tezkiresidir. Genel olarak 16. yüzyıl tezkirelerinde Cem Sultan'ın, kardeşiyle girdiği taht mücadelesi, ardından Mısır'a kaçışı, gurbet ellerde vefat edişi ve cenazesinin zahmetlerle ülkeye getirildiği aktarılır.

2. Biyografinin Şekil Özellikleri/Biyografik Özellikler

2.1. Doğum

16. yüzyıl tezkireleri içerisinde Cem Sultan'ın doğum yeri veya doğumu ile ilgili bilgi veren tezkire tespit edilememiştir.

2.2. Ölüm

Osmanlı hanedanının en renkli, o ölçüde de talihsiz kişilerinden biri kabul edilen Cem Sultan'ın Fatih Sultan Mehmet'in küçük oğludur. Babası vefat ettikten sonra ağabeyi II. Bâyezîd ile taht mücadelesine girişmiş, gittiği Bursa'da halkın da gönlünü kazanmış ve orada adına hutbe okutup sikke bastırarak hükümdarlığını ilan etmiştir. Ancak bu mücadeleyi II. Bâyezîd'in kazanmasıyla Osmanlı tarihine bir hükümdar olarak değil talihsiz bir şehzade şair olarak geçmiştir (Uzun, 2008: 178). XVI. yüzyıl tezkireleri içerisinde Cem'in ölümü hakkında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Kimi tezkire yazarları Cem Sultan'ın başının zehirli bir ustura tıraş edildikten sonra vefat ettiğini söylerken kimisi de yurt dışında iken vefat ettiğini söyleyerek detay vermemişlerdir.

Kınalı-zâde Hasan Çelebi ve Âşık Çelebi, Cem Sultan'ın yurt dışında iken zehirli bir ustura ile tıraş edildiğini ifade ederler. Zehirli ustura ile tıraş edildikten kısa bir süre sonra Cem hastalanmış, yüzü gözü ve boynu şişmiştir. Artık ata binemeyecek kadar ağırlaştığının gören Cem Sultan 25 Şubat 1495 Çarşamba günü vefat etmiştir (Bülbül, 2004: 3).

Rivâyet olmur ki Freng-i la'ın rivâyet-i hâtır-ı Sultân Bâyezîd Hân için ol şehensâh-ı ser-efrâzun başını zehr-âlûde ustura ile tirâş eyleyüp zümre-i şühedâyâ baş itmîşler ve cesedini defn için hutta-i İslâma göndermişlerdir. Burûsa-i mahrûsede Murâdiyye civârında medfûndur (Sungurhan, 2018: 155-156).

Ol hammâm içinde iken ehl-i mekr futa altından işleyüp ol âhen-diller bağrıların taş eylediler Sultân Cem'ün başın zehr-nâk ustura ile terâş eylediler, perçem-i pür-hâmı gibi ser-efrâz idüp şühedâ zümresine baş eylediler. Bezm-i devrânda birkaç gün dahı kadeh-i şikeste gibi haste vü zâr u ser-gerdân oldı. Câm-i ecelden ser-mest oldı sâgar-ı hayâtı seng-i havâdisle şikest olup sâkî-i devr elinden fenâ ayagına defn idüp yirine yitirdiler (Kılıç, 2018: 214).

Âşık Çelebi, tezkiresinde Cem Sultân'ın ölümü üzerine şu ifadeleri kullanmıştır:

Ne gök yüzinde meh kalur ne hûrşîd

Ne yir yüzinde Cem kalur ne Cemşîd

Ecel câmin içerken şâd olup Cem
Dimiş kim şimdi buldum dâfi'-i gam (Kılıç, 2018: 214)

Cem Sultan'ın şiir konusunda Ahmed Paşa'yı örnek aldığı, onun tesirinde kaldığı hatta gazel ve kasidelerinde onu taklit ettiği iddia edilmektedir (Ağarı, 2008: 178). Nitekim Cem Sultan'ın ölümü Ahmed Paşa'yı çok üzmüş ve ölümü üzerine şu tarihi yazmıştır.

Bin yıl yanarsa ışk oduna bir karâra Cem
Hiç ummazam gamunda gelmiye hergiz kenâra Cem

Fürkat hazânı şöyle sarardursa benzüni
Hiç ummazam ki irişe fasl-ı bahâra Cem

Lütfun durur ki hâk-i rehümdür didün bana
Degmezdi ey sanem bu kadar i'tibâra Cem

Tîr-i belâya karşı tutupdur siper gibi
Yâ Rab ne kıldı n'eyledi bu rûzgâra Cem

Had yok belâ vü derde yüz ur âstânına
Dök yaşların sitâresin ey bî-sitâre Cem (Kılıç, 2018: 214)

Âşık Çelebi de Cem Sultan'ın vefatına Farsça bir tarih kaleme almış ve vefatından duyduğu üzüntüyü ifade etmiştir.

Bahâr-ı devlet-i Cem çün hazânî yâft pîş ez sayf
Resîd ez gayb târîheş zi dünyâ reft Cem vâ hayf³ (Kılıç, 2018: 213)

Beyânî ve Latîfî, Cem Sultan'ın vefatını fazla detay vermeden ifade ederler.

Kenâr-ı deryâya düşüp Frengistâna cân atup kal'a-i Rodos-ı menhûsda felâhdan me'yûs olup karâr eyleyüp ömri anda âhire irmişdür (Sungurhan, 2017: 13).

Âkibetü'l-emr ol ihtiyâr u ihtirânla diyâr-ı mezbûrda vefât itdi (Canım, 2018: 102).

Sehî Bey, Cem Sultan'ın kardeşi Bâyezîd ile girdiği taht mücadelesinden mağlup ayrıldıktan sonra Kabe'ye gittiğini ve tekrar saltanat mücadelesi verdiğini ifade etmiştir. Cem Sultan, son hamlesinden de netice alamayınca yurt dışına çıkar ve orada vefat eder.

Sultân Bâyezîd ile mukâbil olup ceng idicek cenge mütehammil olmayup diyâr-ı Araba çıkup gidüp varup Ka'be şerrefhallâh ziyâretin idüp tekrâr gelüp saltanat da'vasın eyleyüp sûret bulmayıcak gemiye girüp deryâ yüzine kaçup Rîm Pûpa varup anda Allâh emrine yitişüp meyyitin Burûsaya getürdiler. Mezârı Burûsa'dadur (İpekten vd, 2017: 18).

³ Cem'in devletinin baharı yazdan önce hazana erince onun tarihi, gaybdan şöyle ulaştı: Cem dünyadan gitti, ne yazık!

2.3. Hâmîlik ve Yardımseverliği

Cem Sultan, tahta geçmemesine rağmen şair sultanlar arasında anılan ve şiirlerinde şahsi duygularını ifade etmekte başarılı kabul edilen şairlerdendir. Şiir ve edebiyata çok küçük yaşlardan itibaren meşgul olan Cem Sultan'ın Konya'da bulunduğu dönemde çevresinde adına "Cem Şairleri" denilen bir topluluk oluşmuştur (Ağarı, 2008: 178). Cem şairleri adıyla anılan bu toplulukta Sa'dî, Haydar, Sehâî, La'î, Kandî ve Şâhidî gibi isimler bulunmaktadır. Bu şairlerin bir kısmı Cem'i ölünceye kadar yalnız bırakmamıştır (Bülbül, 2004: 4).

Cem Sultan'ın biyografisine yer veren tezkireler içerisinde yardımseverlik ve hâmîlik özelliklerinden bahseden tezkireler Âşık Çelebi ve Sehî Bey tezkireleridir.

Âşık Çelebi, Cem Sultan'ın kendi meclisinden olan Sa'dî ile yakın bir ilişkisi olduğunu ifade eder. Öyle ki Cem Sultan padişah II. Bâyezîd'den özür dilemek için "Kerem" redifli bir kaside yazar ve Sa'dî'ye vererek padişaha ulaştırmasını söyler.

Ba'dehu musâhibi Sa'dî ile dîvânın ve Kerem redif kasidesin ve anun zmnında mâ-cerâ vü dâstânın Sultân Bâyezîd'e gönderdi. 'Özrin makbûl itmediler, bugün yarın diyü ferdâdan ferdâya saldılar. Âhir Sa'dî'yi câsûsdur diyü tutup deryâya saldılar. Felekdür irdüğine irer irmedüğine taş atar, ne câm-ı Cem'e ne âyîne-i İskendere bakar diyüp Frengistânda olan Cem key-i Keyân'dan ve mekr-i zemândan emîn olmadı (Kılıç, 2018: 214).

Sehî Bey, Cem Sultan'ın şairlere rağbet ve iltifat ettiğini her daim yanlarında olduğunu zikreder. Ayrıca her birine ayrı ayrı ilgi ve alaka gösterdiğini de ifade eder.

Sâhib-ma'rifet ve ehl-i fazîlet şu'arâ tâyifesine ziyâde ragbet ü iltifât iderdi. Ve bu tâyifeden yanında çok kimesne olurdu. Her birin haddinden ziyâde ri'âyetler idüp şefkat ü merhamet gösterürdi (İpekten vd, 2017: 18).

2.4. Eğitimi ve Bilgisi

İstanbul'u fethederek yeni bir çağ açan Fatih Sultan Mehmet'in küçük oğlu olan Cem Sultan iyi bir eğitim alarak yetişmiştir. On yaşını bitirince babası onu Kastamonu Sancak beyliğine gönderdi (Ersoylu, 1989: 8). Cem'in çevresinde Gedik Ahmet Paşa, Hâtip-zâde Nasuh Efendi, Defterdâr Ahmed, Sofu Hüseyin, Frenk Süleyman gibi devlet adamları ile bazı Rum ve İtalyan bilginleri bulunuyordu (Bülbül, 2004: 2).

16. yüzyıl tezkire müelliflerinden Sehî Bey, Cem Sultan'ın yiğitlik ve cömertlikte benzersiz olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca kendi döneminde gürz kullanmada maharetli olduğunu da sözlerine ekler.

Şecâ'atde vü sehâvetde bî-mânend zeber-dest hünermend ol salduğı gürzi kendü zamânında kimse salmamışdur. Bi'l-fi'l mahrûsa-i İstanbûl'da İskele-kapusında gürzi asılmış turur (İpekten vd, 2017: 18).

Sehî Bey, Cem Sultan'ın şiir ve inşa konusunda benzerinin olmadığını ve gazellerinin okunmaya değer olduğunu ifade etmiştir. Cem'in bir divan tertip ettiğini de tezkiresinde zikretmiştir.

Eş'âr u inşâya kâdir ve kendüsi bî-bedel şâ'ir eş'ârı hayâl-engîz ve gazelliyâtı emsâl-âmîz 'ale't-tertib divâm var (İpekten vd, 2017: 18).

Âşık Çelebi, Cem Sultan'ın edebî yönüne vurgu yapar. Muamma türüne ayrı bir önem verdiğini ve bir divan tertip edecek kadar klasik edebiyat bilgisi olduğunu tezkiresinde dile getirir. Öyle ki babası Sultan Mehmet Han adına bir muamma demiştir.

Ekser-i zemânda güftârî eş'âr ve kirdârî tettebbu'-ı esfâr-ı şu'arâ-yı belâgat-şi'âr idi. Kendü nazma kâdir olup Sultân Mehemmed nâmına tertîb-i divân ve nazm-ı âyîn ü erkân eyledi. Ba'dehu mu'ammaya kûşîş idüp Sultân Mehemmed adına bu mu'ammâyı dimişdür.

Câvidânî saltanat kaddüne lâyük câmedür

Mekrûmet tâcın bi-hamdi'llâh ki sana virdi Hak (Kılıç, 2018: 213)

Memleketinden ayrı kaldığı zamanlarda sürekli vatan sevgisi çeken Cem Sultan bu durumu yazılı olarak da beyân etmiştir. Nitekim Kınalı-zâde Hasan Çelebi, tezkiresinde Cem Sultan'ın kendi durumunu anlatan şiirler kaleme aldığı ifade etmiştir.

Ser-güzeşt ü ser-encâmı bî-hadd ü erkâm mar'rûf ve ma'lûm-ı 'amme-i hâss u 'ammdur. Ol diyârdan bî-şümâr mihnet-nâmeler göndermekle kıssa-i pür-gussasın ihbâr ve mihen-i mevfûr ve küreb ü seçen-i nâ-mahsûrın ibdâ vü izhâr idüp nefsetü'l-masdûr bir kasîde diyüp göndermişdür (Sungurhan, 2018: 156).

Beyânî, Cem Sultan'ın şiir ve nesir vadisinde maharetli olduğunu, ilim irfan öğrenmeye meraklı bir karaktere sahip olduğunu dile getirir.

Erbâb-ı ma'ârif sohbetine râğb ve fûnûn-ı irfânına tâlib olmagla her fenden ahz-ı cânib eylemişdür. Cevâhir-i nazma mâlik ve fûnûn-ı şî'rûn her vâdisine sâlik olmışdur (Sungurhan, 2017: 13).

2.5. Taht Mücadelesi ve Saltanatı

Ağabeyi II. Bâyezîd ile girdiği taht mücadelesi ile adından sıkça söz ettiren Cem Sultan, hayatı boyunca çok istediği Osmanlı tahtına sahip olamadı. Taht için verdiği mücadeleler ve bu yolda başına gelen olaylar silsilesi tezkirelere konu olmuştur.

Latîfi bu konu hakkında Cem Sultan'ın bazı devlet adamlarının tahrikleri sonucu saltanat sevdasına düştüğünü, kardeşine karşı mücadeleye giriştiğini fakat bu teşebbüsün olumsuzlukla sonuçlandığını belirtir.

Ümerâ ve vüzerâdan ba'zısının tahrik ü tahrisiyle saltanat sevdâsına ve taht hevâsına düşüp yine vilâyet-i Rûm'a 'azm ittiler. Ya taht ola ya baht diyüp birâderi Bâyezîd Hân ile azmâyiş-i tâli' idüp mukâbele vü mukâteleye kâd itdükde âyîne-i rûzgârda şekl-i ikbâli sûret-i idbârda mu'âyene ve müşâhede itdiler (Canım, 2018: 101).

Sehî Bey, Cem'in Karaman'da sancakbeyi iken babasının ölümü üzerine Bursa'ya gelerek kendi adına hutbe okutup sikke yazdığını ve bir miktar padişahlık yaptığını ifade eder.

Karamandan Bursa'ya gelüp kendü adına hutbe okudup sikke yazdırdı. Bir mikdâr anda pâdişahlık idüp (İsen, 2017: 18).

Cem'in saltanat ve taht mücadelesi ile ilgili en detaylı bilgi veren tezkireler Âşık Çelebi ve Kınalı-zâde Hasan Çelebi tezkireleridir. Âşık Çelebi, tezkiresinde Sultan Cem'in Konya'da şehzadelik yıllarını geçirdiğini ifade etmiştir.

Sultan Mehemmed devrinde vilâyet-i Yûnân'da pây-taht-ı Selçukiyan'da ya'nî Konya'da şeh-zâde idi ammâ serv gibi hevâ-yı kayd-ı rûzgârdan âzâde idi (Kılıç, 2018: 213).

Babası Fatih Sultan Mehmet'in ölümü üzerine tahta çıkma planları yapan Cem Sultan II. Bâyezîd'in tahta çıktığını duyunca bu durumu kaldıramaz ve çok üzülür. Bu durum tezkirede şu şekilde anlatılmıştır:

Bu hâl ile 'ömr sürerken sene sitte ve semânîn ve semâne mi'ede Sultân Mehemmed-i merhûm intikâl idüp Sultân Bâyezîd ile nat'-ı felekde şatranc-ı tâlî' oynadılar, bir zemân ki tenûr-ı kârzârda kaynadılar. Kur'a-i devletde nakş-ı murâd Sultân Bâyezîd nâmına âşikâr oldu. Cem Sultan şeş-der-i hayrette zâr oldu (Kılıç, 2018: 213).

Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Cem Sultan'ın kardeşi ile taht mücadelesine giriştiğini ve savaş esnasında kendisine sadık beylerin karşı tarafa geçmeleri üzerine ihaneti kaldıramaz taht sevdasından vazgeçerek Mısır'a iltica eder.

Burusa havâlisinde telâkî-i saffeyn olup dilîrân-ı gîrûdâr mübâşir-i ceng ü peykâr iken ba'z-ı erkân-ı devleti nemek-harâmlık idüp hidmet-i şehzâdeyi terk idüp ekser-i 'asâkir ile Sultân Bâyezîd Hâna tâbî-i fermân olcâk sâ'ir-i ensâr u a'vânı dahı nâ-câr firâr idüp Sultân-ı Mısra ilticâ itmiş idi (Sungurhan, 2018: 155).

2.6. Yarattığı

Cem Sultan, pek çok divan şairi gibi yeterince rind, çokça âşık, şairlik kudretinden emin, güzellere düşkün ve aynı zamanda onlardan şikayetçidir. Allah'ın kâinattaki eşsiz nizamına, ahengine ve hikmetine hayrandır fakat hükümdarlık iddiasından bulunduğu için ağabeyi II. Bâyezîd ile savaşacak derecede de hırslı bir karaktere sahiptir (Ağarı, 2008: 179). Sehî Bey, Cem Sultan'ın şefkatli ve merhametli bir tabiata sahip olduğundan söz eder.

Her birin haddinden ziyâde ri'âyetler idüp şefkat ü merhamet gösterürlerdi (İpekten, 2017: 18).

Latîfi, Cem'in zamandan çokça şikayetler ettiğini, kardeşi ile olan mücadelesinde sonra sürekli içten bir anlatımla vatan sevgisi içeren şiirler kaleme aldığını zikreder.

Eyyâm-ı hasretün varak-nigârı ve hengâm-ı fûrkâtün kıssa-güzârıdır. Bu dehr-i pür-kahrdan çekdüğü mihnetleri ve sipîhr-i bed-mihrden gördüğü felâketleri ol dâr-ı ahzânda ya'nî diyâr-ı Frengistânda tahrîre getürüp hezâr hurkat u fûrkat ile cânib-i Bâyezîd Hana iblâg u irsâl iderdi (Canım, 2018: 102).

Cem, gurbette kaldığı dönemlerde sıkıntılı, kederli ve hasret içinde bir hayat sürmüştür. Şiirlerinde bu ayrılıktan ne kadar üzüntü duyduğunu açıkça belli eder. Birinci bendi felek redifiyle başlayan şiirinde talihsizliğinden kinaye olarak felekten şikâyet etmekle birlikte kendisiyle de hesaplaştığı görülmektedir (Şakiroğlu, 1993: 285).

Sultân Bâyezîd-i ma'rifet-mezîd dahı anun zâr u giryesinden münkabız ü münkesir olup bu elem ü zahmetden rahmetde olmasın evlâ gördiler. Bu ebyât-ı musibet-me'âl anun Felek-nâme nâm makâlesindendir.

Ey vefâsuz hâyin ü bî-emn ü bî-emân felek

Pür-belâ vü pür-cefâ nakş-ı kazâ-gerdân felek

Ey nice şâh ü selâtîn kanın içen zulm ile

Pür-sitem pür-mihnet ü pür-derd ü pür-efgân felek

Sen degül misün viren tahtın Süleymânun yile

Mülk-i âbâdın mülûkun eyleyen virân felek

Ey nice şehler sarâyın tolduran efgân felek

Ey nice Dahhak-i vakti eyleyen giryân felek (Canım, 2018: 103)

Hayatı maceralı geçen ve Avrupalı devletlerin siyasî oyunlarına hedef olan Cem Sultan zaman zaman kardeşi II. Bâyezîd'e kendisinin içerisinde bulunduğu durumun sebebinin ne olduğunu ve feleğin kendisinden neden yüz çevirdiğini doğrudan sorar. Aynı şekilde Bâyezîd de şiir ile kendisine cevap verir.

Ol zamân ki zamâne merhûm-ı merkûmdan yüz döndürmüş idi. Ol hîn-i harâretde bu nükteyi yazup birâderi Sultân Bâyezîd'e göndermiş idi. Su'âl-i Cem.

Sen pister-i güld e yatasın şevk ile handân

Ben kül döşenem külhan-ı mihnetde sebab ne (Canım 2018: 103)

Cevâb-ı Sultân Bâyezîd Hân. Nazm:

Çün rûz-ı ezel kısmet olunmuş bize devlet

Takdire rızâ virmeyesün böyle sebab ne

Haccü'l-harameynüm diyüben da'vî kılursun

Bu saltanat-ı dünyeviye bunca talep ne (Canım 2018: 103)

Cem Sultan, Âşık Çelebi tezkiresinde dünyanın gelip geçici bir yaşam yeri olduğunu ifade eder ve evlatlarının olmadığı bir dünyanın gereksiz olduğundan dem vurur.

İnneme'd-dünyâ ta'âmün ve mudâmün ve gulâm

Feizâ fatekehunne fe'alâ'd-dünyâ selâm⁴ (Kılıç, 2018: 213).

Cem Sultan'ın yaratılış özelliklerine yer veren son tezkire Kınalı-zâde Hasan Çelebi tezkiresidir. Çelebi, Cem Sultan'ın hayır işleriyle meşgul olduğunu ve ibadetlerine düşkün bir karaktere sahip olduğunu ifade eder.

Ol eyyâmda hıdmet-i şehen-şâh-ı pür-ihtirâm i'ânet-i Sultân-ı merkûmla tavâf-ı Beytu'llâhü'l-harâm ve rûy-mâl-i südde-i hayrî'l-enâm ile müşerref olup niçe eyyâm ol mâkâm-ı pür-ihtirâmda mücâveret niçe müddet ol diyâr-ı celilü'l-i'tibârda keştî-i vücûdî ikâmet kılmış idi (Sungurhan, 2018: 155).

2.7. Cem Sultanın Şairliği

İstanbul gibi önemli bir şehri fethederek Bizans imparatorluğundan alıp İslam toprağı haline getiren Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Cem Sultan, bir şehzade olarak gerekli terbiyesini almış ve bunun yanında Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Cem Sultan, vali olarak tayin edildiği Kastamonu'da ilk şiirlerini yazmıştır (Bülbül, 2004: 4). XVI. yüzyıl tezkirecileri ekseriyetle Cem Sultan'ın şiirlerini övmüşlerdir. Bu hususta Âşık Çelebi, Cem Sultan'ın Divanı'nı "Bir divan yanında bin divandan yeg (Kılıç, 2018: 213)." tutarak onun şairlik kudretini üstün tutmuştur. Zaten Âşık Çelebi'nin tezkiresinde verilen sultana ait şiirler incelendiğinde sultanın dil kullanımındaki ustalığı göze çarpar.

Beyânî tezkiresinde ise Cem Sultan için övgülü ifadeler bulunur. Maarif sohbetlerine kabiliyeti bulunduğu ifade edilirken irfan ilmine meraklı olduğu da eklenir. Şiir yazma konusunda ise tezkireye göre maharetlidir. Her türlü şiir yazabileceği de ifade edilir.

⁴ Dünya hayatı yeme, içme ve evlattan ibarettir. Bunlar da olmazsa selâm olsun dünyâyâ.

Beyânî'nin Cem Sultan için söylediği “*Cevâhir-i nazma mâlik ve fînûn-ı şîrûn her vâdisine sâlik olmuştur*” (Sungurhan, 2017: 13) ifadesi sultan'ın şiir yazmadaki ustalığına örnek teşkil etmektedir.

Gelibolulu Âlî ise ilgili eserinin tezkire kısmında kısaca Cem Sultan'ın şiirlerinden bahseder. Bir iki kelime hacmini aşmayan bu ifadeler “*Güzide eş'ar, ısgaya layık*” (İsen, 2017: 68) kabîlindedir. İfadelerden anlaşıldığı üzere Gelibolulu Âlî, Cem Sultan'ın şiirlerini seçkin ve bahse uygun olarak değerlendirmektedir. Ancak “*Ser-güzeşt ü zebân-ı vukû nazmında Şâhî merhum bunlarun ebyâtından şâ'irâne ve nazûkter idügin tahkik itmişüzdür*” (İsen, 2017: 96) ifadesi önemlidir. Çünkü Şâhî'nin şiirleri kendisinin şiirlerinden daha nazik ve üslup olarak daha şairanedir.

İncelenen tezkireler içerisinde Sehî Bey tezkiresi Cem Sultan'dan övgüyle bahseden tezkirelerdendir. Sehî Bey, Cem Sultan'ı merhametli ve şefkatli bulmaktadır. Şiirleri ise oldukça kıymetli olup bedelsizdir. Şiirlerindeki hayal dünyası örnek teşkil edecek niteliktedir.

Eş'âr-ı u inşâya kâdir ve kendüsi bî-bedel şâ'ir eş'ârî hayâl-engîz ve gazelliyatı emsâl-âmiz 'ale't-tertib dîvânî var (İpekten vd 2017: 18).

Latîfî aynı zamanda nazımın güzel ve üslubunun da nefis olduğunu da belirtir.

“Nazmı selis ve üslûbu nefis kitabdur” (İpekten vd, 2017: 19).

Latîfî tezkiresinde ise şiir-şinas, sözü kuvvetli ve şiir-perver şehzadelerden biri olarak kayıtlıdır. Tezkireye göre Cem Sultan, sultan şairler içerisinde Sultan Selim gibi güzel şiirler yazan bir kimsedir.

İttifâk-ı suhanverân ve icmâ'-ı şîr-şinâsân budur ki şu'arâ-yı selâtîn-i 'Osmâniyyeden Sultân Selim'den şîr-perveri ve şehzadelerden Sultân Cem'den eş'arî yoktur. Bu dahi Sultân Selim gibi Fârisî-dân ve mütetebbi'-i resâyil ü dîvânî idi (Canım, 2018: 103).

Kınalı-zâde Hasan Çelebi tezkiresinde ise diğer tezkirelerden farklı olarak sultanın şairliğinden bahsedilmemiştir. Hayatı hakkında kısa bilgiler veren tezkire sultanın vefatından sonra şiir örneklerine geçerek XVI. yüzyılın diğer tezkirelerinden farklı olarak şairlik hususuna temas etmemiştir.

3. Biyografideki Odak Unsurları

3.1. Cem Sultan'ın Ön Plana Çıkarılan Özelliği

Bu başlık altında XVI. yüzyıl tezkirelerinde Cem Sultan'ın hangi durumunun veya hangi özelliğinin ön plana çıkarıldığı konusu işlenecektir. Bu hususta incelenen ilk tezkireci Âşık Çelebi'dir. Tezkire çalışmasında yaklaşık olarak iki sayfalık yere sahip olan Cem Sultan'ın bir bütün olarak incelenen tezkirede Bâyezîd ile giriştiği taht mücadelesinin kahir ekseriyete sahip olduğu görülür. Sultan Mehmed'in ahirete intikal etmesinin ardından Cem Sultan'ın tahta geçmek için başlattığı mücadelede başarısız olduğu belirtilir. Oldukça hacimli olan bu bölümden sonra sultanın şehit edilmesi ile biyografi sonlandırılıp örnek şiirlere geçilir.

Ol hammâm içinde iken ehl-i mekr futa altından işleyüp ol âhen-diller bağrıların taş eylediler Sultan Cem'ün başın zehrîk ustura ile terâş eylediler, perçem-i pür-hamı gibi ser-efrâz idüp şühedâ zümresine baş eylediler (Kılıç, 2018: 214).

Beyânî tezkiresinde ise Cem Sultan tek paragraf olarak ele alınmıştır. Tezkire genel olarak üç durum altında incelenebilir. İlki sultanın şeceresi, ikincisi sultanın Bâyezîd ile olan mücadelesi, üçüncüsü ise şairliğidir. Bunlar içerisinde sultanın Bâyezîd ile olan mücadelesi diğerlerinden daha fazla yer

kaplamıştır. Sultan Mehmed'in vefatından sonra askerlerini toplayıp kardeşi Bâyezîd ile savaş hazırlığı yaptığı Bursa'ya yakın bir yerde toplanıldığı yenilginin ardından Mısır'a iltica ettiği genel olarak paragrafta hakim unsur olarak değerlendirilebilir.

Sa'âdet-i cihânânî ve devlet-i kâmrânî bir birâder-i kihteri Sultân Bâyezîd Hâna erzân oldukda cem'-i asker idüp tahtgâha azm ve Burusa'ya karîb bir yerde mübâşeret-i rezm itdükde vehle-i ülâda askeri perişân kendi girîzân olup sultân-ı Mısır'a ilticâ eylemişdür (Sungurhan, 2017: 12).

Gelibolulu Âlî'de ise odak unsuru sultanın şairliğidir. Çalışmaya göre çeyrek sayfalık yer kaplayan biyografide sadece sultanın şairliğinden bahsedilir. Şiirleri seçkindir fakat Şâhî ile mukayese edildiğinde Şâhî'nin şairliği kendisinininkinden daha iyidir:

Ser-güzeşt ü zebân-ı vukû' nazmında Şâhî merhûm bunların ebyâtından şâ'irâne ve nazîk-ter idüğün tahkîk itmîşüzdür (İsen, 2017: 96).

Sehî Bey tezkiresi iki bölümde incelenebilir. İlk bölümde sultanın Bâyezîd ile olan mücadelesi ve bu mücadeleden mağlup ayrıldığından bahsedilir. Mezarı Bursa'da olan Cem Sultan'ın kılıcı da İstanbul İskele-kapıda asılıdır. İkinci kısımda ise sultanın şairliğinden bahsedilir. Fakat hacim olarak sultanın tahta çıkma mücadelesi biyografide daha ön plandadır.

XVI. yüzyılın diğer tezkirelerinde olduğu gibi Latîfî tezkiresinde de Cem Sultan'ın taht mücadelesi ve bu mücadeleden mağlup olarak ayrıldığı kayıttır. Latîfî'ye göre Cem Sultan “*Ya taht ya baht*” diyerek mücadeleye başlar. Ancak bu mücadelenin sonucu elem ve ızdıraptan başka bir şey değildir.

Dehr-i pür-kahrdan çekdüğü mihnetleri ve sipîhr-i bed-mîhrden gördüğü felaketleri ol dâr-ı ahzânda ya'ni diyâr-ı Frengistânda tahrîre getirüp hezâr hurkat u fûrkat ile cânib-i Bâyezîd Hâna iblâg u irsâl iderdi. Sultân Bâyezîd-i mağfîret-mezîd dahî anun zâr u giryesinden münkabız ü münkesir olup bu elem ü zahmetden rahmetde olmasın evlâ gördiler (Canım, 2018: 103).

Son olarak Kınalı-zâde Hasan Çelebi tezkiresinde de diğer tezkirelerde olduğu gibi odak unsuru sultanın taht mücadelesidir. Çalışmada yaklaşık olarak iki sayfayı haiz biyografide baştan sona anlatılan sultanın mücadelesidir (Sungurhan, 2017b: 155-156).

3.2. Sultan İçin Yazılan Şiirlerdeki Odak Unsuru

Biyografilerde bazen nesirde uzun sayfalar sürecektir olan maksat tek bir beyitle kolaylıkla ifade edilebilir. Bu başlık altında da sultan için yazılmış/sunulmuş olan şiir parçaları incelenecektir.

Örneğin Âşık Çelebi tezkiresinde Cem Sultan, Mısır diyarına gidip oradan hac saadetine nail olmuştur. Mekke'de bulunmaktan mutmain olmayınca oradan geri döner ve Frengistan'a gider. Tezkirede bu durum aktarılırken Hâtîf'ten bir beyit aktarılır. Bu beyit:

Tersem ne resî be-Ka'be ey A'râbî
K'in reh ki tu mârevî be-Türkistânîst (Kılıç, 2018: 213)

Beyitte “Ey Bedevî Arap, korkarım ki Kabe'ye ulaşamayacaksın. Çünkü gitmekte olduğun bu yol Türkistân'a gider” ifadesi durumu özetleyen bir ibaredir.

Frengistan'a oradan Nitse şehrine giden Cem Sultan orada kalmaya karar verir. Bu durum ifade edilirken de yine bir beyit durumu toparlayıcı olarak aktarılır:

Dilâ gedâyî vü rindî zi padşâhî bih
Demi ferâgat-i hâtır zi herçi hâhî bih (Kılıç, 2018: 213)

“Ey gönül, fakirlik ve rintlik padişahlıktan daha iyidir. Bir anlık huzur, istediğin her şeyden iyidir” ifadesinden anlaşıldığı üzere Frengistan’da karar kılan Cem Sultan bir parça huzur aramaktadır.

Kınalı-zâde Hasan Çelebi tezkiresinde de bu kabilden bir örnek bulunmaktadır. Biyografi yazılırken bir tane Farsça beyit anlatılan durumu özetler mahiyette okuyuculara sunulmuştur:

Ey cihângîr ü cihân bahş ki der-hükm-i ezel
Saltanat tâ be-ebed ber-tu mukarrer şude est (Sungurhan, 2017b: 155)

Beytin sahibi cihângire seslenmekte ve onun saltanatının ebedî olmasına dua etmektedir. Biyografide ise beyitten önce sultanın taht mücadelesine giriştiği aktarılmaktadır. Akabinde hemen bu beyit örneğinin verilmesi durumu özetler niteliktedir.

XVI. yüzyıl tezkireleri içerisinde bu başlığa örnek olabilecek nitelikler sadece Âşık Çelebi’nin ve Kınalı-zâde Hasan Çelebi’nin tezkirelerinde bulunmaktadır. Zaten tezkireler içerisinde Cem Sultan’a en fazla yer veren tezkirelerin bu iki tanesi olduğu da dikkat çeker.

3.3. Tezkirelerde Cem Sultan’dan Alınan Şiirlerin Odak Unsuru

Yaşamı boyunca çeşitli sıkıntılarla mücadele eden Cem Sultan, yaşadığı sıkıntıları şiirlerine de yansıtmış bir şahsiyettir. Cem Sultan’ı özellikle etkileyen ve şiirlerine yansıyan duygu vatan hasretidir (Bülbül, 2004: 5). Şiirlerinde vatan hasretinin yanında sevgilinin yanından ayrılma ve ondan ayrı düşme unsurları da görülür.

Nazirecilik geleneğine Cem Sultan’ın da katıldığı bilinmektedir. Cem Sultan, başta Ahmet Paşa olmak üzere Şeyhî, Atâî, Sâfî, Nizâmî, Hilâlî ve Necâtî gibi şairlerin şiirlerine de nazire yazmıştır (Bülbül, 2004: 5). Bu başlık altında XVI. yüzyıl tezkirelerinde Cem Sultan’a ait olan ve biyografilerde kendine yer edinmiş şiirlerin odak noktası ele alınacaktır.

Kınalı-zâde Hasan Çelebi’nin tezkiresinde Cem Sultan’a ait üç şiir parçası verilmiştir. Bunlardan iki tanesi üçer beyit ve bir tanesi de sadece beyit formatındadır.

Câm-ı Cem nûş eyle ey Cem bu Frengistândur
Her kulun başına yazılan gelür devrândur (Sungurhan, 2017b: 156)

Frengistan’da Cem’in kadehinden içki içen Cem her kulun başına gelecek olan kaderden muzdarip olduğunu ifade eder.

Gidemez kaldı girü Cem yolu bağlandı meger
Bir yüzi gül saçı sünbül lebi mül gonçe-feme (Sungurhan, 2017b: 156)

Şairin bir vuslatta olduğu anlaşılmaktadır. Geri dönemediğini yolunun artık bağlandığını döneminin dil kullanımına göre gayet açık bir şekilde ifade eden şair sevgilinin yüzünü bir güle, saçını sünbüle dudaklarını bir şaraba benzeterek şairlik kudretini göstermektedir. Kınalı-zâde Hasan Çelebi tezkiresinde örnek olarak sunulan Cem Sultan’a ait şiirlerin beşerî aşkı ihtiva ettiği ve bunun yanında Cem Sultan’ın vuslat çektiği anlaşılmaktadır.

Latîfi tezkiresinde ise Cem Sultan'ın şiirleri içerisinde felek redifli bir gazel tercih edilmiş. Bu gazele göre felek vefasız ve haindir. Sitem, mihnet ve dert dolu olan felek Süleymân'ın tahtını yele vermiş ve mülkleri viran eylemiştir. Dört beyit olarak verilen bu şiirde genelde felekten çekilen sıkıntı hali gözler önüne serilmiştir:

Ey vefâsuz hâyin ü bî-ern ü bî-emân felek
Pür-belâ vü pür-cefâ nakş-ı kazâ-gerdân felek
Ey nice şâh u selâtîn kanın içen zulm ile
Pür-sitem pür-mihnet ü pür-derd ü pür-efgân felek

Sen degül misün viren tahtın Süleymânun yile
Mülk-i âbâdın mülükün eyleyen vîrân felek (Canım, 2018: 102)

Bir başka örnekte ise beş beyitlik “gör” redifli bir kaside tercih edilmiştir. Bu gazelde ise Sultan, kendisine bulaşan dert belasından muzdarip olduğunu ifade eder. Burada da yine felek amansız, acımasız ve gaddardır:

Ne ‘ıyş u nûş menzidür dehr-i bî-sebât
Ey Cem ko câmı bu felek-i bî-emânı gör (Canım, 2018: 103)

Bir beyitlik bir başka örnekte ise Cem Sultan, kardeşi Sultan Bâyezîd’e bir nükte yazıp gönderir. Kardeşine seslenen şair “Sen şevk ile mutlu bir şekildesin ben ise mihnetteyim.” der ve buna “sebeb ne” şeklinde sorar:

Sen pister-i gülde yatasın şevk ile handân
Ben kül döşenem külhan-ı mihnetde sebeb ne (Canım, 2018: 103)

Latîfi tezkiresinde sultana ait olarak biyografiye eklenen şiirlerin felekten şikâyet eden bir muhtevaya sahip olduğu görülür.

Sehî Bey tezkiresinde Cem Sultan’a ait olan beş beyitlik tek bir gazel bulunmaktadır. “Üstine” redifli gazel açık, sade ve anlaşılır bir şekilde kaleme alınmıştır. Beşerî aşkı içeren bu şiirde “dedim-dedi”li ifadeler göze çarpar. Sevgilisiyle diyalog kuran şair kâh ondan buse ister kâh onu yamacına çekmek ister:

Didüm iy cân çün lebün cândur baña bir bûse vir
Gül gibi kıldı tebessüm didi kim cân üstine
Didüm iy cân kaçma Cem’den hâcîdur güldi didi
Gerçi hâcîdur velî cân virür oğlan üstine (İpekten vd, 2017: 19)

Gelibolulu Âli ise *Künhül’-ahbâr* adlı eserinin tezkire kısmında Cem Sultan'ın iki şiir parçasına yer vermiştir. Bunlardan bir tanesi “ı gör” redifli gazelinin ilk iki beyti, ikincisi ise tek beyitten müteşekkil bir şiir parçasıdır.

Beyânî tezkiresinde Cem Sultan’a ait üç şiir parçası örnek olarak verilir. Bunlardan biri tek beyit ikincisi iki beyit üçüncüsü ise üç beyittir. Burada verilen şiir örneklerinin odak unsurunun mey olduğu göze çarpar. Zira ikinci örneğin ilk beytinde sakiye seslenen şair ondan mey ister, çünkü gamları def etmenin yolu mey içmekten geçmektedir:

Sky devr-i Sleymndur el ur cm-ı Ceme

Bize mey sun içelim re budur def-i gama (Sungurhan, 2017a: 13)

Son rneğin ise redifi “bari kadeh”tir. Feleğin kendisine adeta kan yutturduğunu ifade eden şair çaresizce mey içmekten başka çaresi olmadığını belirtir:

re yok irmege ey Cem deheni cmına hiç

Kan yudup derd ile n-r içelim bari kadeh (Sungurhan, 2017a: 13)

Âşık elebi tezkiresi, XVI. yüzyıl tezkireleri içerisinde Cem Sultan’ın şiirlerinden en fazla örnek bulunan tezkiredir. Tezkirede, beş beyitlik “Cem” redifli bir şiir bulunmaktadır. şiirde ayrılık hazanından benzinin sarardığını ifade eden şair, hep sonbaharda olduğunu ve ömrünün bahara erişmesinden ümidini keştiğini belirtir:

Frkat haznı şöyle sarardursa benzni

Hiç ummazam ki irişe fasl-ı bahâra Cem (Kılıç, 2018: 215)

Başka bir örnekte altı beyitlik “dest-mli” redifli bir gazel bulunmaktadır. Burada da şair sevgilinin dudaklarını andığında göz yaşlarına hakim olamaz ve mendili kan olur. Gayet fasih bir şekilde sevgiliyle olan muhabbetini ifade ettiği şiirinin mahlas beyti:

Leb-i la’linn anup ağlasa Cem

Tolar hn-ı cigerden dest-mli (Kılıç, 2018: 216)

Âşık elebi’nin *Meşâ’ir’ř-şu’r* adlı tezkiresinde Cem Sultan’ın şiirlerinden verilen örneklerde büyük çoğunluğunun beşerî aşkı ihtiva ettiği ve az da olsa şairin vatan hasretini merkeze aldığı beyit örneklerinden verildiği grlmştir.

Sonuç

Kültür, insanlık tarihi boyunca önemini korumuş ve her daim toplumlar için bir gelişme unsuru olmuştur. Toplumların gelişmişliklerinde önemli bir yer işgal eden kültürün önemli parçalarından birisi de edebiyattır. Edebiyat tarihinin vazgeçilmez kaynaklarından olan tezkireler ise şairlerin/müelliflerin hayat hikayelerinin yanında dönemin siyasi, sosyal, tarihi ve kültürel durumlarını da ortaya koymasından açısından oldukça önemlidir. XVI. yüzyıl tezkirelerinin gözünden Cem Sultan’ın incelendiği bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

XVI. yüzyıl tezkireleri içinde şık elebi, Kınalı-zade Hasan Çelebi, Latifi, Sehî Bey ve Beyânî tezkirelerinde sultanın yaşam öyküsünün yanında şairliğiyle ilgili övgü dolu ifadeler kullanılmıştır. Gelibolulu li ise Cem Sultan’dan bahsettiği kısımda yaşam öyküsünden hiç bahsetmez ve divanını gördüğünü belirterek şiir örneklerine geçip detay vermez. Bunların yanında Ahdî ise tezkiresinde Cem Sultan’a yer vermemiştir. Sultanın yaşam öyküsüne yer veren tezkireler onun Bâyezîd ile girdiği taht mücadelesinden ve bu mücadelede başarısız olduğundan bahseder. Cem Sultan’ın şairliğinden bahseden tezkirelerin ortak kanaati -Gelibolulu li hariç- sultanın şairlikte mahir ve mazmunları kullanmada usta olduğudur.

XVI. yüzyıl tezkirelerinde Cem Sultan’a ait verilen örneklerde ekseriyetle vatan hasretinin ağır bastığı, sevgiliden ayrılmanın hüznü ve gurbette olmanın garipliğini ihtiva eden şiir örnekleri tercih edilmiştir.

Bilindiği üzere bazı tezkirelerde sultanlarla ilgili az da olsa eleştiri bulunur. Ancak XVI. yüzyılda kaleme alınan tezkirelerin hiçbirinde her ne kadar çalkantılı bir yaşam sürse de Cem Sultan için böyle bir durumla karşılaşılmamıştır.

Kaynakça

- Ağarı, Ş. (2008). “Cem Sultan’ın Türkçe Divanında Hacca Dair Unsurlar.” Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, C.24, s.177-186.
- Bülbül, T. (2004). Cem Sultan’ın Türkçe Divanından Gazel Şerhleri. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Denizli.
- Canım, R. (2018). Tezkiretü’ş-şu’arâ ve Tabsiratü’n-nuzamâ. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-216998/latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzama.html> (Erişim tarihi: 25.08.2022).
- Engin S. (2006). Cem Sultan’ın Türkçe Divanı’nın Tahlili. (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Ersoylu, H. (1989). Cem Sultan’ın Türkçe Divanı. Ankara: Türk Dil Kurumu
- İpekten, H vd. (2017). Heşt Bihişt. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf> (Erişim Tarihi: 25.08.2022)
- İsen, M. (2010). Tezkireden Biyografiye. İstanbul: Kapı.
- İsen, M. (2017). Kühü’l-ahbâr’ın Tezkire Kısmı. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194288/kunhul-ahbarin-tezkire-kismi.html> (Erişim Tarihi: 25.08.2022).
- İsen, M. ve Kılıç F. (2011). Şair Tezkireleri. Ankara: Grafiker.
- Kılıç, F. (2018). Âşık Çelebi Meşâirü’ş-şu’arâ. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-210485/asik-celebi-mesairus-suara.html> (Erişim Tarihi: 25.08.2022).
- Sungurhan, A. (2017). Beyânî Tezkiresi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194495/beyani-tezkiresi-tezkiretus-suara.html> (Erişim Tarihi: 25.08.2022).
- Sungurhan, A. (2017). Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü’ş-şu’arâ. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194494/kinalizade-hasan-celebi-tezkiretus-s-uara.html> (Erişim Tarihi: 25.08.2022).
- Şakiroğlu M. (1993). “Cem Sultan” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.7, s. 283.